

meticulously presented poetic mnemonic in this reading seems to diverge from the physical world view where it locates the difference between time and out of time, referring to the poetical mode of existence of lyric poetry.

The fourth and final block of the volume, entitled “A líra médiuma – A médiumok lírája – Írás, tér, ritmus” (The medium of lyric poetry – The poetry of media – Writing, space, rhythm), concentrates on the mediation capacity of the poetic language. Finally, among the studies of the block motivated by media theory, it is worth referring to Zoltán Kulcsár-Szabó’s “Író gépek” (Writing Machines). Traversing the typewriter-poetics, the train of thought opens up new horizons on the correlations between lyric poetry and recording-techniques through the poems of John Ashbery, Dezső Kosztolányi, Heiner

Müller and Dezső Tandori. It is important, however, that the study ends by relating to Tibor Papp’s project titled “Disztichon Alfa” in that writing and lyrical language is a kind of software that mediates between unspeakable data and meaning-bearing discourses. And it does so by trying to disguise this mediation with the most sophisticated techniques. At this point it can be assured that *Verskultúrák, in the light of the aforesaid*, is the most prominent volume on the subject that has been published in Hungarian, because it motivates the reader to medial and reflective rethinking of lyric poetry in such a way that in a theoretical sense, it gets synchronized with the international elite of cultural science; repositioning the culture of verse.

PÉTER H. NAGY

J. Selye University, Slovak Republic

JEFFREY R. DI LEO (ed.): American Literature as World Literature

New York – London – Oxford – New Delhi – Sydney: Bloomsbury, 2018. 296 s.

ISBN 978-1-5013-3227-2

Americká literatúra ako svetová literatúra je ďalšou publikáciou z edície *Literatures as World Literature* (Literatúry ako svetové literatúry) vydavateľstva Bloomsbury. V minulom ročníku časopisu *World Literature Studies* sme z nej recenzovali dve knihy: *Brazilian Literature as World Literature* (3/2018; N. Hromová Burcinová) a *Romanian Literature as World Literature* (4/2018; L. Vajdová). Kniha, na ktorej sa autorsky podieľalo trinásť amerikanistov a komparatistov z USA, vychádza zo základného rozporu, ktorý vzniká pri diskusii o americkej literatúre (teda tu o literatúre USA) ako svetovej. Podľa amerického komparatistu a riaditeľa Inštitútu pre svetovú literatúru na Harvardovej univerzite Davida Damroscha je svetová literatúra tá, ktorá „sa vo svete šíri ďaleko za hranice svojho jazykového a kultúrneho miesta zrodu“ a „prekladom sa obohacuje“ (*What is World Literature?*, 2003, 6). V tomto zmysle sa zdá tvrdenie, že americká literatúra je svetová, celkom jednoznačné a nekontro-

verzné. Bezpochyby, literatúra USA patrí vo svete k najrozšírenejším a najznámejším jednak preto, že je písaná v svetovom jazyku, jednak cez preklady do iných jazykov a napokon prostredníctvom filmových adaptácií, ktoré gigantický americký filmový priemysel úspešne produkuje a distribuuje, čím opätovne budí záujem o literárne predlohy a nové preklady. Vďaka tomu celý svet pozná dnes už klasických amerických autorov a autorky ako Harriet Beecher Stowe, Mark Twain, Ralph Waldo Emerson, Edgar Allan Poe, Henry James, Ernest Hemingway, William Faulkner, Francis Scott Fitzgerald, Henry Miller, J. D. Salinger, John Updike, Margaret Mitchell, Tennessee Williams, John Steinbeck, Saul Bellow, Philip Roth či Toni Morrison, ale aj populárnych autorov ako John Grisham, ktorý, ako poznamenáva zostavovateľ recenzovanej publikácie Di Leo, bol preložený do 29 jazykov a predal viac ako 250 miliónov výtlačkov po celom svete. Isteže nie celá americká literatúra je svetová

v tomto zmysle, ale jej značná časť áno. Na druhej strane sa jasne ukazuje, že nazvať americkú literatúru svetovou je politicky problematické vzhľadom na históriu (a prítomnosť) amerického kultúrneho imperializmu. Americká literatúra by pravdepodobne nebola taká rozšírená, keby Spojené štáty americké nemali vo svete taký významný politický, vojenský, ekonomický a kultúrny vplyv, ktorý po skončení studenej vojny ešte väčšmi narástol. Súvisí to tiež, ako pripomína zostavovateľ, s korporatizáciou a monopolizáciou globálneho vydavateľského priemyslu, kde si USA držia dominantnú pozíciu – jedným z jeho centier je New York.

A preto namiesto príbehu, ako sa americká literatúra „exportuje“ do zvyšku sveta, sa väčšina autorov knihy snaží sledovať iný príbeh: Ako „svet“ prichádza do Ameriky a ako sa americká literatúra vďaka tomu mení. Zásadnými míľnikmi v tomto príbehu sú jednak koniec studenej vojny, keď americkí autori, stručne povedané, mohli definitívne prestať predstierať patriotizmus a necítiť sa preto ako zradcovia, a jednak šok vyvolaný udalosťami 11. septembra 2001, ktoré zásadne zmenili geopolitickú imagináciu a pozíciu Ameriky v nej. Ako to dramaticky pomenúva Jeffrey R. Di Leo: „Po 11. septembri 2001 sa americká literatúra skončila tak dramaticky, ako sa začala. Stratili sme nezávislosť od sveta [...], tiež sme stratili našu národnú literatúru vo vzťahu k svetu, ktorý sa objavil v našich uliciach. [...] Tento teroristický čin poukázal na to, že naše bohatstvo a prosperita nám zamedzujú prístup k ľudskosti iných“ (74). Amerika, ako zdôrazňujú autori knihy, sa po tejto udalosti už nemôže uzatvárať do seba a vytvárať si vlastný svet, v ktorom je zvyšok sveta iba perifériou. Naopak, svet sa čoraz viac dostáva do americkej literatúry, lebo Američania si uvedomujú, že sú jeho neoddeliteľnou súčasťou: americké romány sa viac ako kedykoľvek predtým odohrávajú na medzinárodných trajektóriách a udalosti odohrávajúce sa mimo USA zásadne ovplyvňujú americké príbehy.

Ako vo svojom príspevku poznamenáva Christian Moraru, v tejto novej dobe už ame-

rická literatúra nie je tým, čím bola predtým, keď sa dalo neochvejne veriť v americkú výnimočnosť. Ďalšou významnou zmenou je, že medzi jej najvýraznejších predstaviteľov patria imigranti prvej generácie (mnohí z nich prišli do USA až v dospelosti), resp. transnárodné autorky a autori, ktorí často cestujú medzi USA a krajinou svojho pôvodu a vo svojich dielach opisujú svoje nové identity a vytvárajú nový pohľad na USA. Patria sem napríklad Nigérijčanka (alebo Američanka nigérijského pôvodu) Chimamanda Ngozi Adichie, Rus (alebo Američan ruského pôvodu) Gary Shteyngart, Bosniak (alebo Američan bosenského pôvodu) Alexandar Hemon, Dominikánc (či Američan dominikánskeho pôvodu) Junot Díaz, Pakistanec Mohsin Hamid, Američan kórejského pôvodu Chang-rae Lee, Ír Colum McCann, Ír zmiešaného pôvodu Joseph O'Neill a pod. Sú to práve títo autori s dvojakými (či trojakými) identitami, ktorých „periférny“ pohľad na Ameriku sa dostal do centra záujmu a nahradil typickú „amerikánu“, teda kultúru považovanú za charakteristickú pre USA a rozpoznateľnú všade na svete ako americkú. Sú to autorky a autori, ktorých je ťažko zaradiť a interpretovať cez klasický naratív a imagináciu americkej národnej literatúry, no napriek tomu sa ich romány pokladajú za diela, ktoré výnimočne presne zachytávajú pulz súčasnej Ameriky, ako sa javí z mnohých ocenení, ktoré dostávajú – príkladom je román *Netherland* (2008) írsko-tureckého spisovateľa Josepha O'Neilla, ktorý vyrástol v Mozambiku, Holandsku, Iráne a Turecku, študoval v Británii a potom sa presťahoval do New Yorku, alebo román *Americanah* (2013; *Amerikánka*, 2017) Chimamandy Ngozi Adichie, ktorá prišla do USA z Nigérie študovať na univerzite a odvtedy žije striedavo v USA a Nigérii.

Tento fenomén odzrkadľuje nové usporiadanie sveta, v ktorom slovné spojenie „národná literatúra“ prestáva mať jasný význam a rozmazáva sa „korešpondencia medzi geografickým a etnolingvistickým pôvodom textu“ (Moraru 130), ako na to už dávnejšie poukázali aj teoretici svetovej literatúry ako

Bertrand Westphal, Michel Collot, Peter Hitchcock (teória transnárodnej priestorovosti), Franco Moretti (teória svetových systémov), Masao Miyoshi a Gayatri Spivak (teória „planetarizmu“) a iní. Tento postnárodný alebo transnárodný „obrat“, ktorý sa v západnej literárnej teórii datuje po roku 1990, znamená, že kategória „národná literatúra“ už nie je adekvátnou základnou kategóriou uvažovania o literatúre ani písania literárnej histórie. Koncept národnej literatúry, ako vysvetľuje Moraru, totiž predpokladá organický, teleologicky chápaný vývin literárnej komunity, ktorý odráža (nie nevyhnutne mimeticky) historický vývin spoločnosti. Ak by dnes chcel niekto napísať také dejiny americkej literatúry, musel by toho veľmi veľa vylúčiť, aby dosiahol aspoň minimálne koherentný naratív (139). Americká literatúra sa dnes podobá skôr na heterogénnu mozaiku ako na jasný obraz krajiny.

Samozrejme, transnárodný obrat neznamená, že by národné štáty prestali existovať. Ale keďže fyzické mapy krajín a svet literatúry sa čoraz väčší vzdalujú, podľa Moraru, Gilesa, Di Lea a iných si to vyžaduje nové zmapovanie americkej literatúry, inými slovami, americká literatúra potrebuje novú „imaginárnu kartografiu“ alebo nové „kritické geopozicionovanie (*geopositioning*)“ (134), alebo „geoimagináciu (*geoimaginary*)“ (135) či jednoducho nový „geoliterárny poriadok“ (143), ktorý umožňuje „spôsob videnia súčasného sveta nie takého, aký je, ale ako sa postupne, pomaly, často nekonzistentne a násilne, posúva k predtým nepredstaviteľnej integrácii“ (135). V tomto duchu vznikajú nové dejiny literatúry ako napríklad *Through Other Continents: American Literature Across Deep Time* (Inými kontinentmi: americká literatúra naprieč hlbokým časom, 2007) od Wai Chee Dimock alebo *The Global Remapping of American Literature* (Globálne premapovanie americkej literatúry, 2011) od Paula Gilesa, ktoré hľadajú vplyvy inonárodných a inojazyčných literatúr a orálnych kultúr na americkú literatúru prostredníctvom prekladu, kolonizácie, obchodu s otrokmi či rozvoja leteckého cestovania. Takto pre-

hodnocujú americkú literatúru a kolektívnu identitu, ktorá sa čoraz menej dáva do súvislosti s národom a národnými tradíciami a čoraz väčší definuje integráciou do supra- a transnárodných spoločností. Di Lea to nazýva „worlded literature“, teda literatúra poznamenaná svetom, prepojená cez globálne siete, migráciu a preklad. Čo v tejto situácii znamená byť „American Scholar“ (Americký učenec) – názov slávnej Emersonovej eseje – je podľa Di Lea také zložité, ako to, čo dnes znamená byť Američanom (81). Nedostatok konkrétnych príkladov v príspevkoch Di Lea, Hitchcocka, Moraru a Buella však znamená, že takéto tvrdenia zostávajú trochu visieť vo vzduchu. Argumenty, že „americká literatúra vždy čerpala energiu zo zvyšku sveta“ a „jej verzie miestneho diania vždy ovplyvňovali dianie vo svete“ (10), sú bez konkrétnych príkladov dosť vágne.

Ďalší spôsob definovania americkej literatúry ako svetovej je cez jej recepciu, teda hľadaním vplyvu americkej literatúry na inonárodných autorov, ako to robí vo svojom príspevku napríklad Jonathan Arac, ktorý poukazuje na vplyv Poeových detektívnych poviedok na Baudelaira a Dostojevského alebo na vplyv Melvillovoho románu *Moby Dick* na súčasných autorov ako napríklad Ind Amitav Ghosh a Brit Barry Unsworth. Ghoshovu románovú trilógiu *Ibis* možno podľa Araca považovať za „svetovú americkú literatúru“ nielen preto, že Ghosh je inšpirovaný Melvilom a žije v New Yorku, ale aj preto, že jednou z hlavných postáv je Američan, hoci román sa odohráva prevažne v Kalkate a rozpráva o ópiovom obchode medzi Indiou a Čínou v 19. storočí. Niektorí autori recenzovanej publikácie si takto pojem „svetová literatúra“ veľmi špecificky prispôbujú svojim potrebám a vytvárajú nové definície, napríklad podľa Roberta L. Caseira sú svetovou literatúrou tie americké diela, v ktorých sa hlavní hrdinovia snažia „vyslobodiť z národa a odísť do sveta“ (229) ako napríklad romány *The Europeans*, *The Tragic Muse* a *The Portrait of a Lady* Henryho Jamesa (na tomto je vystavaná aj argumentácia Paula Gilesa), ale aj všetky diela napísané americ-

kými autormi s migrantskou skúsenosťou ako Jack London, Elizabeth Bishop, Hart Crane atď. To je však dosť zjednodušujúca definícia – je známe, že mnohí ľudia cestujú nie preto, aby sa vymanili zo svojej kultúry, ale aby sa, naopak, vo svojej kultúrnej identite potvrdili, a toto možno povedať aj o autorovi ako Hart Crane, ktorý bol scestovaným Newyorčanom, no cudzincov v New Yorku považoval za nemiestny element.

Podľa Daniela T. O'Haru možno americkú literatúru definovať ako svetovú prostredníctvom toho, ako táto literatúra (kriticky) zobrazuje vstup každodennej americkej kultúry do priestoru neskorého kapitalizmu, v ktorom všetky národné kultúry imitujú konzumnú globálnu kultúru. Je teda reč o americkom kultúrnom imperializme a „amerikanizácii“ globálnej populárnej kultúry. Vo svojom príspevku tento fenomén opisuje aj Emily Apter v súvislosti s americkými politickými televíznymi seriálmi, ktoré považuje za novú svetovú literatúru, teda formu, ktorá nahradila literatúru pre masové publikum po celom svete. Podľa Apter však tieto seriály nie sú formou kultúrneho imperializmu, pretože, naopak, odhaľujú rozpory, problémy a „bahno“ vysokej americkej politiky. Napriek uvedenej politike zobrazovania však problémom zostáva nielen klasifikácia televíznej produkcie ako novej literatúry, ale aj skutočnosť, že autorka sa vôbec nezamýšľa nad tým, čo to znamená, ak publikum po celom svete sleduje seriály odohrávajúce sa v čisto amerických prostrediach.

Problémom knihy je, že mnohé príspevky sa „svetovosťou“ literatúry vôbec netýkajú a tento pojem spomínajú len okrajovo alebo vôbec, ako napríklad príspevky Jeana-Michela Rabaté, Emily Apter alebo Roberta Caseira, resp. ho parodujú pomocou slovných hier, ako to robí Gabriel Rockhill, ktorý poéziu Walta Whitmana nazýva New World Literature, teda literatúrou Nového sveta, koloniálnym termínom na označenie amerického kontinentu. V jeho príspevku sa dozvieme, že kánonický americký básnik Walt Whitman okrem toho, že sa snažil o poetickú revolúciu ako nevy-

hnutný doplnok politickej revolúcie, bol otvorený xenofób a rasista. V tomto zmysle sa vynára otázka, ako patrí do knihy, ktorá sa snaží zdôrazňovať „svetovosť“ americkej literatúry, teda jej otvorenosť voči svetu. Celkovo publikácii chýba teoretické ukotvenie a súlad s témou. Asi najviac sa o teoretické uchopenie pojmu svetová literatúra snaží Aaron Jaffe – celý svoj príspevok venuje českému filozofovi Vilémovi Flusserovi (1920 – 1991) pôvodom z Prahy, ktorý utiekol pred nacizmom do Londýna a potom do Brazílie a ktorý vo svojich textoch príznačne tematizoval aj migráciu a národné identity. Pre Jaffeho je Flusser „ideálnym príkladom istej formy americkej svetovej literatúry“ (195). Odôvodňuje to tým, že to bol človek množoznačnej identity – Čech, Žid, Nemec –, ktorý hovoril minimálne piatimi jazykmi, stal sa osobou bez štátnej príslušnosti, usadil sa v Južnej Amerike a túžil publikovať v USA, považoval ich totiž za „jediné miesto na svete, ktoré sa vyhlo nacionalizmu v striktnom slova zmysle“ (196). Skúsenosť s nacizmom v ňom, prirodzene, vyvolala odpor k akýmkoľvek prejavom nacionalizmu, sníval o filozofickom inštitúte, v ktorom by vedľa seba študovali príslušníci najrôznejších národností a nasledovatelia najrôznejších filozofov a náboženstiev od Croceho cez Heideggera, Ortegu, zen-budhizmus, judaizmus atď. Táto argumentácia „túžbou“, resp. multikultúrnou identitou je však značne problematická, pretože Flusser nebol Američan v žiadnom slova zmysle a Jaffe si ho – síce elegantne a obdivne –, ale predsa len privlastňuje.

Nedostatkom publikácie je teda to, že každý autor termín „svetová literatúra“ interpretuje podľa toho, ako sa mu to hodí do jeho argumentácie, a že pri tom vznikajú príliš vágne, všeobecné, prehnane a nepodložené tvrdenia. Jedným z takých je téza Jonathana Araca, že všetka americká literatúra je svetová, pretože koloniálna história USA znamená, že „takmer všetka písomná kultúra USA čerpá z predošlých literatúr z iných kontinentov“ (149). V takomto kontexte sa termín „svetová literatúra“ vyprázdňuje a prestáva byť zaujímavým pre rozmýšľanie

o literatúre. Kniha ponúka niekoľko inšpiratívnych postrehov (jedným z nich sú už spomínaní autori a autorky s dvojakými identitami), no snahou o inovatívnosť za každú

cenu sa vzdáľuje od hlavnej témy edície, ktorou je svetovosť v literatúre.

DOBROTA PUCHEROVÁ

Ústav svetovej literatúry SAV, Slovenská republika

ALEIDA ASSMANNOVÁ: Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti

Prel. Jakub Flanderka – Světlana Ondroušková – Jiří Soukup. Praha: Karolinum, 2018. 482 s. ISBN 978-80-246-3433-3

V roku 2018 vyšla Aleide Assmann, nemeckej literárnej a kultúrnej teoretičke i anglistke, prvá kniha v českom preklade pod názvom *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti* (*Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, 2011) s doslovom Tomáša Glanca. Vydaníu publikácie predchádzal v roku 2012 cyklus autorkiných prednášok, ktorý sa začal na pôde Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR v rámci literárnovedného fóra Paměť, trauma a jejich narativy, a v roku 2013 recenzie nemeckej pôvodiny pod názvom „Paměť jako kulturní fenomén“ (51 – 55) z pera jedného z jej prekladateľov Jakuba Flanderku. Recenzia vyšla v prvom čísle časopisu *Česká literatura* spolu s prekladom úvodnej časti knihy Aleidy Assmann („Paměť jako ars a vis“, 56 – 61) a rozhovorom s autorkou („Bílá místa kulturní paměti“, 62 – 67), ktorý pripravili Jiří Soukup, Alexander Kratochvíl a Jakub Flanderka. Recenzovaná monografia tak nevstupuje do česko-slovenského čitateľského prostredia in medias res, ale nadväzuje na prekladateľský záujem o tému pamäti a predstavuje pokračovateľskú líniu od Émila Durkheima, naprieč dielom Mauricea Halbwachsa, Frances A. Yates k Janovi Assmannovi. Aleida Assmann síce neprináša látku, ktorá by bola málo reflektovaná, no ponúka pohľad literárnej teoretičky na interdisciplinárnu problematiku.

A. Assmann (nar. 1947) je v našom kultúrnom prostredí známa zo svojich pôvodných nemeckých, resp. anglických vedeckých textov, napr. *Die Legitimität der Fiktion: Ein Beitrag zur Geschichte der literarischen*

Kommunikation (Legitimita fikcie. Príspevok k dejinám literárnej komunikácie, 1980), či projektov, na ktorých spolupracovala aj s egyptológom Janom Assmannom, okrem iných napríklad zborník *Kanon und Zensur: Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation* (Kánon a cenzúra. Príspevky do archeológie literárnej komunikácie, 1987). Pre mnohé ich práce je ústrednou témou pamäť ako konštituujúca zložka kultúry. Tento spoločný záujem potvrdzuje aj Assmanova monografia z roku 1992 *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, ktorá vyšla v roku 2001 v českom preklade Martina Pokorného pod názvom *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*.

A. Assmann interpretuje pamäť ako široký medziodborový problém, a to cez prizmu filozofie, literatúry, lingvistiky, kultúrnej antropológie. Prostredníctvom veľkého množstva náhľadov, ktoré vychádzajú z poznatkov rôznych disciplín a viažu sa na kultúru a kultúrnu prax, sa usiluje uchopiť fenomén pamäti aj v jeho historickom vývoji, od antiky až po holokaust a postmodernu. Východiská autorkinho uvažovania majú zázemie predovšetkým v európskych dejinách a kultúre, z ktorých využíva aj najviac príkladov. Tie slúžia na osvetlenie oveľa širších a všeobecnejších problémov, spoločných pre všetky kultúry, napríklad utváranie kolektívnej pamäti, ukladanie spomienok, zabúdanie a spomínanie, vyrovnávanie sa s traumou.

Napriek snahe o komplexné tematizovanie pamäti výskum neústi do artikulovania